

УДК 930.253:82-6(477)(Перетц В. М.)

А. І. ШАПОВАЛ*

**СПІВПРАЦЯ В. М. ПЕРЕТЦА З НАУКОВИМ
ТОВАРИСТВОМ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
ЛИСТІВ УЧЕНОГО ДО М. С. ГРУШЕВСЬКОГО**

Відображено співпрацю видатного українського та російського філолога В. М. Перетца з Науковим товариством імені Шевченка у Львові через призму його листів до голови НТШ та редактора видань Товариства М. С. Грушевського, що відклалися в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ.

Ключові слова: В. М. Перетц; М. С. Грушевський; «Записки Наукового товариства імені Шевченка»; листи; наукова співпраця.

Цінним джерелом дослідження розвитку національного наукового та суспільно-культурного життя кінця XIX – першої чверті XX ст. є епістолярна спадщина українських учених і громадсько-культурних діячів, зокрема таких видатних, як філолог В. М. Перетц та історик М. С. Грушевський, активна діяльність яких значною мірою вплинула на становлення української науки і культури в цей період. Учених єднала більш ніж тридцятирічна співпраця на українській науково-організаційній та видавничій ниві, а оскільки В. М. Перетц і М. С. Грушевський мешкали в різних містах та навіть країнах, то, природньо, що вони широко листувалися.

Листи М. С. Грушевського до В. М. Перетца не збереглися. А от листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського відклалися в архівному фонді родини Грушевських у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ. Кількісно цей масив епістолярних документів, що складається з 137 листів, є найбільшою частиною в епістолярній спадщині В. М. Перетца, яка сформувалася внаслідок його листування з українськими вченими, а нині зберігається в архівосховищах України. Разом із тим, масив листів В. М. Перетца є й одним із найбільших у межах епістолярної спадщини М. С. Грушевського, кількісно уступаючи лише комплексам листів членів родини історика та таких його кореспондентів, як І. М. Джиджора, О. Г. Лотоцький, Ю. П. Тищенко і С. Т. Томашівський¹.

* *Шаповал Андрій Іванович* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Хронологічно листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського можна умовно поділити на 3 частини: 1-ша – перший лист, надісланий із Санкт-Петербурга до Львова 25 лютого 1896 р.; 2-а – основний масив епістолярних документів, написаних В. М. Перетцем під час його роботи в Києві й датованих 1 липня 1905 р. – 26 березня 1914 р.; 3-я – останній лист до М. С. Грушевського від 23 листопада 1927 р, надісланий вже з Ленінграда до Києва.

Однак, хоча епістолярна спадщина вчених в останній час викликала сталий інтерес у дослідників², листи В. М. Перетца до М. С. Грушевського досі залишалися поза увагою науковців. Виключення складає лише лист В. М. Перетца до М. С. Грушевського від 23 листопада 1927 р., написаний з приводу конфлікту у Всеукраїнській академії наук, який розглянуто в праці В. І. Пристайка і Ю. І. Шаповала³.

Серед головних тем, що обговорювалися в листах В. М. Перетца до М. С. Грушевського, були співпраця філолога з Науковим товариством імені Шевченка у Львові (далі – НТШ) та публікація його праць у «Записках Наукового товариства імені Шевченка», а також інших виданнях НТШ. У пропонованій статті ми ставимо за мету висвітлити співпрацю В. М. Перетца з НТШ через призму листів ученого до М. С. Грушевського, який був головою НТШ та одним із редакторів видань Товариства.

З листа від 25 лютого 1896 р. дізнаємося, що ініціатором листування між ученими був В. М. Перетц, який, закінчивши історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету, із середини 1890-х років почав активно досліджувати питання історії української літератури. Ймовірно, на його прохання М. С. Грушевський надіслав до Санкт-Петербурга видання НТШ, які цікавили В. М. Перетца, а вказаний лист Володимира Миколайовича був подякою за надану йому послугу. За порадою М. С. Грушевського, В. М. Перетц висловив готовність сплачувати кошти за надіслані видання НТШ⁴, які з того часу він регулярно й отримував.

У цьому листі обговорювалася й інша важлива тема, що стосувалася підготовки до друку «Енеїди» І. П. Котляревського під егідою НТШ із нагоди святкування 100-річчя виходу в світ першого видання твору в 1798 р. Нова публікація готувалася під загальною редакцією та з передмовою М. С. Грушевського. З листа зрозуміло, що М. С. Грушевський цікавився думкою В. М. Перетца щодо того, як краще поступити: чи здійснювати передрук першого видання, яке містило лише три з шести частин твору, чи передрукувати одне з наступних, але повне видання «Енеїди», здійснене, наприклад, П. О. Кулішем у 1862 р., а може надрукувати одночасно обидва варіанти. М. С. Грушевський, ймовірно, також просив В. М. Перетца спробувати відшукати в архівах Санкт-Петербурга рукопис поеми. У відповідь В. М. Перетц радив,

якщо не знайдеться рукопис «Енеїди», то опублікувати один із варіантів, подавши фотокопії титулу та кількох сторінок першого видання твору⁵. Як відомо, у 1898 р. НТШ здійснило передрук першого видання «Енеїди» І. П. Котляревського з фотокопією титульної сторінки та поясненнями М. С. Грушевського. Отже, до видання видатного твору долучився і В. М. Перетц, рекомендації якого були враховані головою НТШ і це стало початком багаторічної співпраці філолога з Товариством.

Наступний з тих листів В. М. Перетца, що відклалися у родинному фонді Грушевських, був надісланий Володимиром Миколайовичем до Львова 1 липня 1905 р. уже з Києва, де він із 1903 р. обіймав посаду професора кафедри російської мови і словесності Університету св. Володимира. У листі філолог сповіщав М. С. Грушевського, що надіслав для публікації в «Записках НТШ» свою статтю, як і обіцяв⁶. Отже, напевне, були й інші листи, написані раніше, в яких, зокрема, йшлося про публікацію праці В. М. Перетца в науковому збірнику НТШ. У цьому ж листі окреслені прохання, з якими Володимир Миколайович зазвичай звертався до редакції журналу при публікації своїх статей: перекласти розвідку з російської, але філолог обіцяв і сам навчитися писати праці українською; якщо стаття була «обтяжлива для «Записок» або невідповідна», то негайно її повернути; ознайомити з коректурою, щоб не було «брехні в текстах», особливо зі слов'янських питань; після публікації надіслати йому 50 відбитків статті за рахунок гонорару⁷. У листі не вказано назву праці, можливо, йдеться про дослідження В. М. Перетца «Матеріали до історії української літературної мови (зі збірника П. Ф. Симсона, № 2, XVI в.)» – єдину статтю вченого, що побачила світ у «Записках НТШ» у 1905 р.

Взагалі, тема публікацій праць В. М. Перетца в «Записках НТШ» є домінуючою в багатьох його листах до М. С. Грушевського. Так, у листі від 13 лютого 1906 р. він звернувся до редактора наукового збірника з такою пропозицією: «Прошу Вас, повідомте, чи могла б Вам для «Записок» знадобитися статейка про Весп[асіана] Коховського, польськ[ого] поета XVII ст., та про його ставл[ення] до українців і до Хмельн[ицького], яких він часто зачіпає в своїй «Поетії». Якщо годилася б – я би надіслав, ні – двинув би до «К[иївської] Стар[овини]»; але її читачі польськ[ої] мо[ви] не знають, а [у] Кох[овського] є цікаві паралелі з віршами українців, наприклад, щодо Берестейської битви»⁸. Пропозицію В. М. Перетца було прийнято та його статтю «Українське питання в освітленні польського поета XVII ст.» опубліковано у третьому томі «Записок» за 1906 р.⁹

Листом від 29 березня 1906 р. В. М. Перетц інформував М. С. Грушевського: «В мене готова статейка про українського поета поч[атку] XVIII ст. [С.] Климовського, про якого я раніше писав, а до того ж

Срезневський видав дві його дидактич[ні] поеми, які я в свій час марно дошукувався в Академ[ічній] бібл[іотеці]. Якщо годиться – сповістить. Можна пустити і у вигляді рецензії, треба тільки переставити посилання на мою працю 1903 р. і Срезн[евського] 1905 [р.] вгору, поперед тексту»¹⁰. М. С. Грушевський погодився й з цією пропозицією В. М. Перетца, розвідку якого в «Записках НТШ» було опубліковано як рецензію¹¹. До речі, цю публікацію В. М. Перетца не відображено в узагальнюючій бібліографії його праць, підготовлених В. П. Адріановою-Перетц¹², що, зрозуміло нині, потребує доповнення, адже виявлено й інші, не внесені до неї, публікації філолога¹³.

Варто зазначити, що для «Записок НТШ» В. М. Перетц підготував низку рецензій, які теж не увійшли до опублікованої бібліографії вченого¹⁴. Працюючи над рецензіями для видання, у листі від 26 лютого 1906 р. він консулювався у М. С. Грушевського: «Пишу про II вип[уск] опис[ів] Тов[ариства] іст[орії] та ст[арожитностей]. I^и – Ви мабуть забули – вийшов у 1846 р., склад[ений] [П. М.] Строевим. Чи не пізно писати про [М. І.] Петрова (III вип[уск] Опис[ів] київськ[их] рукоп[исів]). Чи отримали Ви 2 вип[уск] мого огляду «Описів» за 1902–1905 рр.? Якщо потрібно – напишу і про Петрова; можу дати огляд 1) видань Акад[емії] н[аук] з церк[овнослов'янської] та ін[ших] д[авніх] м[ов], 2) статей, поміщ[ених] у Від[омостях] і Збірн[иках] Акад[емії]... Потім – чи потрібно все або тільки те, що торкається української м[ови]?»¹⁵. А в листі від 29 березня того ж року В. М. Перетц уже інформував редактора «Записок НТШ» про те, що незабаром надішле рецензію на складені українським літературознавцем і мистецтвознавцем М. І. Петровим «Описи рукописних зібрань, що знаходяться в м. Києві». Володимир Миколайович також брав на себе зобов'язання зробити огляди публікацій у «Російському філологічному віснику», «Відомостях з російської мови і словесності Академії наук» і «Журналі Міністерства народної освіти» за 1905 р., передусім статей з мови, а праці з української мови та ліберальні обіцяв реферувати перш за все¹⁶.

З листа від 29 квітня 1906 р. дізнаємося, що В. М. Перетц замість своєї рецензії на праці М. І. Петрова надіслав М. С. Грушевському рецензію, яку підготував один з його найкращих студентів по Університету св. Володимира – С. І. Маслов. Володимир Миколайович був талановитим педагогом, який щиро опікувався своїми вихованцями, уміло вводячи їх до світу науки. Представляючи С. І. Маслова редактору «Записок НТШ», В. М. Перетц рекомендував М. С. Грушевському використовувати його як автора і в майбутньому, наголосивши, що «спеціальні праці» молодого вченого «обертаються в області української літератури XVI–XVII і XVIII ст.»¹⁷. У подальших листах В. М. Перетц не переставав цікавитися долею праці свого підопічного (стаття С. І. Маслова «Рукописи Софійської катедри в Києві» побачила

світ у четвертій книзі «Записок НТШ» за 1906 р.), при цьому звертаючи увагу М. С. Грушевського на те, що за її друк С. І. Маслоу бажано б виплати гонорар, а також надіслати друкарські відбитки його статті¹⁸. А у листі від 22 червня 1906 р., ще раз рекламуючи наукові здібності С. І. Маслоу, Володимир Миколайович зауважив: «Якщо він Вам стане в нагоді – використовуйте його. Він пише велику працю про Кир[ила] Транквіл[іона] й добре знає укр[аїнську] літер[атуру] XVI–XVII ст. Може писати й українською. В нього є й етнограф[ічні] матеріали з Полтавщини»¹⁹.

Піклувався В. М. Перетц й про інших своїх учнів та колег по Університету св. Володимира в Києві, зокрема мовознавців І. І. Огієнка та В. І. Розова, звертаючись до М. С. Грушевського з проханням опублікувати їхні праці у львівських «Записках НТШ». Так, у листі від 21 листопада 1906 р. Володимир Миколайович запитував редактора видання: «Чи можу я розраховувати, що стаття мого уч[ня] Розова про описи грамат[ики] укр[аїнської] – (аркушів 6–7) може бути надрук[ована] в «Записках» до травня»²⁰. А у листі від 27 травня 1907 р. вже нове прохання до М. С. Грушевського: «Якщо можливо, руште до друку статтю Огієнка. Вона, ймовірно, займе аркушів 5, а то і 6, тому прийдеться її помістити у 2х книжках»²¹. І праці підопічних В. М. Перетца вийшли друком на сторінках «Записок НТШ»: статтю В. І. Розова «До старо-руської діалектології (Ще до питання про галицько-волинське наріччя)» було опубліковано в третій книзі за 1907 р., а дослідження І. І. Огієнка «Огляд українського язикознавства» побачило світ у п'ятій та шостій книзі за той же рік. Додамо, що В. І. Розов та І. І. Огієнко й надалі публікувалися на шпальтах «Записок НТШ»²².

Свої праці В. М. Перетц надсилав й до «Літературно-наукового вістника», що був заснований з ініціативи М. С. Грушевського й видавався НТШ. Так, у листі від 18 травня 1906 р. Володимир Миколайович запитував М. С. Грушевського, який був одним із редакторів журналу, чи «не знадобиться для «Літ[ературно]-наук[ового] вістн[ика]» стаття: «Українці у відгуках єзуїтів-місіонерів у Росії за Петра В[еликого]»?²³ У 1907 р. ця розвідка В. М. Перетца, але вже під назвою «Кияни в світлі єзуїтських донесень», була опублікована в «Записках НТШ». А в «Літературно-науковому вістнику» того року побачила світ інша праця філолога, а саме «Українські думи». Цікаво, що В. М. Перетц, надсилаючи її М. С. Грушевському, самокритично зауважив: «Надсилаю Вам статейку про думи. Популярно я писати не вмію – не наділив Господь талантом. Годиться – візьміть; ні – не треба»²⁴. Як відомо, праця В. М. Перетца «Українські думи» увійшла до видавничого портфелю «Літературно-наукового вістника» і згодом була опублікована.

У листі від 21 листопада 1906 р. В. М. Перетц цікавився можливістю опублікувати в «Записках НТШ» ще одну свою працю. Зокрема,

він пише М. С. Грушевському: «Чи можу я сподіватися, що мої «Деякі уваги і матеріали» – про вертеп (аркушів близько 8–10) будуть надруковані в «Записках» 1907 року?». Як видно з листа, із публікацією цієї статті В. М. Перетца квапив літературознавець І. М. Стешенко, який мав намір використати у своїй праці окремі положення дослідження Володимира Миколайовича. Крім того, стаття В. М. Перетца була написана в рамках його дискусії з І. Я. Франком про витоки українського театру. У листі вчений зазначив, що його стаття про вертеп, хоча своєю конструкцією й нагадує працю І. Я. Франка «До історії українського вертепу XVIII в.», але буде «перша на старому матеріалі»²⁵. У статті В. М. Перетц, не погодившись із думкою про безроздільний польський вплив на український театр і концепцією Каменяра про східний вплив на український вертеп, виступив за необхідність вивчення місцевих (тобто українських) традицій.

Зазначимо, що одна із сюжетних ліній в листах В. М. Перетца до М. С. Грушевського розкриває його стосунки та співпрацю з українським письменником і вченим-енциклопедистом І. Я. Франком, який очолював філологічну секцію та етнографічну комісію НТШ. Вже у першому своєму листі до М. С. Грушевського від 25 лютого 1896 р. Володимир Миколайович згадував І. Я. Франка, порівнюючи літературознавчі дослідження К. Й. Студинського та Каменяра, при чому не на користь останнього²⁶. З подальших листів зрозуміло, що між В. М. Перетцем та І. Я. Франком зав'язалося листування та відбувався обмін власними працями, а, крім того, вчені відшукували й надсилали один одному необхідні для їхньої роботи книги інших дослідників²⁷.

Літературознавці навзаєм писали й рецензії на нові праці. Одна з рецензій І. Я. Франка на дослідження В. М. Перетца «До історії польського та руського народного театру. Декілька інтермедій XVII–XVIIIст.» (1905) була опублікована в першій книзі «Записок НТШ» за 1906 р. У листі до М. С. Грушевського від 29 березня 1906 р. В. М. Перетц висловив здивування тим, що І. Я. Франко помилково вважав цю працю продовженням його дослідження «Пам'ятки руської драми епохи Петра Великого» (1903), і, як до такої, висловив ряд критичних зауважень. Насправді ж, це була друга частина нової розвідки В. М. Перетца, що складалася з двох книг. До І. Я. Франка потрапила лише друга книга праці, що, деякою мірою, й спричинило прикрі для В. М. Перетца зауваження рецензента. У листі Володимир Миколайович висловив готовність (при потребі) надіслати І. Я. Франку нещодавно опубліковану брошуру в повному обсязі²⁸. Що й було зроблено. Про це дізнаємося з листа В. М. Перетца від 13 квітня 1906 р.²⁹, а незабаром у «Записках НТШ» з'явилася рецензія І. Я. Франка на першу книгу праці «До історії польського та руського народного театру», де її автора було охарактеризовано як «невтомного збирача рукописного матеріалу до історії літератури»³⁰.

Додамо, що В. М. Перетц мав велике бажання особисто познайомитися з І. Я. Франком. Улітку 1906 р. Володимир Миколайович лікувався в Швейцарії. Перебуваючи за кордоном, учений також планував із науковою метою відвідати Львів та зустрітися там із М. С. Грушевським й І. Я. Франком. У його листі до М. С. Грушевського від 22 червня 1906 р. читаємо: «Пишу Вам з Лозанни, де очікую операції. Якщо вона зійде благополучно, то, трохи оговтавшись, сподіваюся на початку липня, вірніше – в половині, відвідати Львів і поритися в тамтешніх бібліотеках. Мені потрібні старі поети польські. Де їх можу дістати? Ймовірно в Оссолінських. Але як туди потрапити? Хочу вдатися до Вашого освіченого сприяння і допомоги І. Я. Франка, до якого звертаюся з тим же. Чи будете Ви у зазначений час у Львові? Чи будуть відкриті бібліотеки?... Дещо цікаво було б подивитися і в рукоп[исах] Нар[одного] дому, описаних [І. С.] Свенціцьким»³¹. А в листі від 13 липня 1906 р. В. М. Перетц запитував М. С. Грушевського, чи буде І. Я. Франко у Львові в липні, адже дуже хотів би «познайомитися з цією чудовою людиною особисто»³². Однак, у 1906 р. В. М. Перетцу не вдалося попрацювати у бібліотеках Львова і зустрітися з М. С. Грушевським та І. Я. Франком (учені влітку виїхали зі Львова), про що Володимир Миколайович 11 липня 1906 р. написав до Києва українському історичному літературознавцю П. Г. Житецькому, з яким підтримував професійні та дружні стосунки³³.

Більш успішною була поїздка В. М. Перетца до Львова влітку 1907 р., під час якої він у бібліотеках Львівського університету, Оссолінеуму та Народного дому вивчав твори М. Семп-Шажинського, Я.-К. Дахновського, С. Віндакевича, Т. Яворського, Я. Жепецького та інших польських поетів. Цього разу дієву допомогу В. М. Перетцу під час його дослідів у Львові надали голова НТШ М. С. Грушевський та очільник філологічної секції товариства І. Я. Франко. Звітуючи в «Університетських вістях», які видавав Університет св. Володимира в Києві, про свою наукову поїздку до Львова в 1907 р., В. М. Перетц, крім інших, висловив подяку М. С. Грушевському та І. Я. Франку за цінні поради та сприяння у дослідженні фондів львівських бібліотек³⁴.

Щоб завершити розмову про співпрацю між В. М. Перетцем та І. Я. Франком, вкажемо, що, виступаючи в 1906 р. із проектом відкриття в університетах кафедр української історії, літератури, мови, етнографії та звичаєвого права, В. М. Перетц сподівався створити в Університеті св. Володимира в Києві кафедру української мови і діалектології, яку, на думку Володимира Миколайовича, мав очолити І. Я. Франко. Незважаючи на утопічність цієї ідеї, В. М. Перетц приклав чимало зусиль, аби вона стала реальністю. Він розробив детальний план щодо переведення І. Я. Франка зі Львова до Києва, а також робив конкретні кроки задля його реалізації³⁵. Проте чуда не сталося. Епістолярні документи

засвідчують, що В. М. Перетц з великою шаною ставився до І. Я. Франка. У листі до М. С. Грушевського від 23 червня 1907 р. він зізнався, що заздрить витривалості І. Я. Франка та схиляється перед його стоїцизмом³⁶. А коли працю Каменяра «Студії над українськими народними піснями» було висунуто на академічну премію імені Котляревського, саме В. М. Перетц написав на неї позитивну рецензію.

Один із розділів «Записок НТШ», у якому публікувалися джерельні додатки з літератури, історії та етнографії з коментарями вчених, мав назву «Miscellanea». В. М. Перетц був одним з авторів наукового збірника, які подавали матеріал до цього розділу. Так, після поїздки до Львова Володимир Миколайович у листі від 26 жовтня 1907 р. повідомляв М. С. Грушевського, що виписав із бібліотеки Народного дому рукописи віршів та запитував редактора «Записок НТШ», чи не потрібно ці вірші подати до розділу «Miscellanea»³⁷. Варто зазначити, що у цьому розділі «Записок НТШ» були опубліковані такі праці В. М. Перетца, як-от: «Польські пісні записані Українцем при кінці XVII століття» (1906, кн. VI), «Українські питання-відповіді» (1908, кн. IV), «Кілька пісень кінця XVII – початку XVIII вв.» (1908, кн. VI), «Кілька старих вірш» (1911, т. I). Вірші, про які йдеться у листі В. М. Перетца від 26 жовтня 1907 р., були подані до наукового збірника, де вони й побачили світ у вказаних вище публікаціях за 1908 р.

У 1907 р. В. М. Перетц підтримав ініціативу М. С. Грушевського заснувати в Києві за зразком НТШ Українське наукове товариство (далі – УНТ) і брав активну участь у його створенні. З його листів до М. С. Грушевського можна дізнатися про складнощі, що постали перед організаторами УНТ, та пропозиції фундаторів Товариства щодо їх подолання. Наведемо уривок із листа В. М. Перетца від 27 травня 1907 р., де відображено його думки про роботу в УНТ. Лист цікавий ще й тим, що містить висловлювання В. М. Перетца щодо його співпраці з НТШ: «На днях був у Наук[овому] Товар[истві] – з'ясується з ходу дня, що необхідно не воно, а український клуб, преться сила народу, [В. Ф.] Дурдуківський, Єфремови – і tutti quanti; народ все хороший, живий, але до науки – пробачте – жодним боком недоторканий. З такими співчленами Ваш чудовий план – не може бути виконаний. Та і нема авторитетного голови! Вас нема – а [В. П.] Наум[енко] хоче зовсім не те, чого хочете Ви, та й тоді треба було б ядро, для наукової роботи тихо залучити, без литавр і гармат – людей 7–8 словесників і 8–10 істориків, а інші – могли б бути, без великої образи, «членами за змаганнями»: адже я працюю для Наук[ового] тов[ариства] Шевч[енка], не будучи його членом! Хіба це так необхідно?»³⁸.

В. М. Перетца було обрано дійсним членом НТШ у 1908 р., більш ніж через десять років після початку його співпраці з Товариством. У листі від 14 червня 1908 р. він повідомляв М. С. Грушевського, що

«отримав грамоту на звання дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка»³⁹. А у листі від 10 липня Володимир Миколайович подякував голові НТШ за увагу до нього⁴⁰.

Зі створенням УНТ в Києві й обранням В. М. Перетца головою його філологічної секції та одним із редакторів «Записок УНТ», питання діяльності УНТ і підготовки до друку його «Записок» стають головними в листах Володимира Миколайовича до М. С. Грушевського. Однак і далі обговорювалися, хоча й значно рідше, проблеми співпраці філолога з НТШ. Так, у листі від 15 листопада 1908 р. В. М. Перетц інформував Михайла Сергійовича, що надіслав до «Записок НТШ» «заметку для «Miscellanea» – тільки не дуже скромного змісту, але, мабуть, у науковому виданні читачі не будуть нарікати»⁴¹. Можливо, тут йшлося про його працю «Кілька пісень кінця XVII – початку XVIII вв.», яка вийшла друком у шостій книзі «Записок НТШ» за 1908 р. У листі від 2 грудня того ж року В. М. Перетц просив редактора видань НТШ зробити відбитки його статті «До історії вертепної драми. Замітки і матеріали», але їх не брошурувати, адже вчений планував публікувати в «Записках НТШ» продовження свого дослідження⁴². Цікаво, що ці листи до М. С. Грушевського були першими, які В. М. Перетц, листуючись з Михайлом Сергійовичем, написав українською мовою, при цьому він перепрошував: «Вибачте 1) що вдаюся до Вас з такими проханнями; 2) що я наважуюся писати такою поганою мовою. Але спершу кожний помиляється... пізніше писатиму краще»⁴³.

У листі від 28 грудня 1908 р. В. М. Перетц вперше згадує про «Климентія», якого, як указано в документі, філолог приносив М. С. Грушевському⁴⁴. Напевне, тут йдеться про рукопис збірки віршів ієромонаха, а також українського поета і етнографа Климентія Зиновієва, який творив наприкінці XVII – початку XVIII ст. Рукопис віршів у фондах бібліотеки Університету св. Володимира в Києві віднайшов учень В. М. Перетца – літературознавець С. І. Маслов. А Володимир Миколайович вирішив видати цю збірку талановитого, але тоді маловідомого українського поета під егідою НТШ.

За листами В. М. Перетца можна простежити, як складно готувалася книга «Вірші ієромонаха Климентія Зиновієва сина» та як наполегливо вчений долав труднощі, що поставали під час роботи над нею. Отже, 3 березня 1909 р. філолог надіслав до Львова, за домовленістю з М. С. Грушевським, частину тексту збірки поета та «записку» для доповіді» перед членами НТШ про Климентія та майбутнє видання⁴⁵. У листі Володимир Миколайович інформував про те, що обсяг книги, ймовірно, складатиме 230–250 сторінок, тобто він був завеликий для видань, які виходили в такій серії НТШ, як «Українсько-руський архів», однак, на думку вченого, збірка Климентія могла б скласти окремий том іншої серії Товариства – «Пам'ятки українсько-руської мови

і літератури». При необхідності, як вважав В. М. Перетц, у цьому томі можна було б надрукувати й вірші І. Величковського⁴⁶, теж одного з маловідомих українських поетів кінця XVII – початку XVIII ст.

У 1909 р. розпочалася підготовка до друку праці В. М. Перетца «Вірші ієромонаха Климентія Зиновієва сина» в типографії НТШ. Між Києвом і Львовом відбувався обмін бандеролями з підготовленими частинами тексту книги, версткою, вчитаною коректурою тощо. Цьому процесу судилося розтягтися на декілька років: траплялося, що матеріали губилися, нерідко їх доводилося передавати через учених, які їздили з одного міста до іншого. Так, у листі від 23 серпня 1909 р. В. М. Перетц писав М. С. Грушевському: «Надсилаю з [В. Ю.] Данилевичем копію великої частини Климентія і коректуру. Боюся відправляти поштою: в мене вже пропала частина оригінала, що коштувала великої праці, хоча я надсилав її рекомендованим [листом] на ім'я [К.] Беднарського. Придумайте [як] переправити з okazjiю – швидше»⁴⁷.

Робота над книгою була копіткою, про що свідчить хоча б лист В. М. Перетца від 22 листопада 1909 р., у якому читаємо: «Одночасно надсилаю до Типогр[афії] коректуру Климентія – 113/128 стор[інок] з достатньою кільк[істю] поправок. Але щоб швидше все це видання двинути – я написав, щоб там у Типогр[афії] зробили ревізію, чи все виправлено. Чи не можна просити Вас доручити б[удь] кому прослідкувати, щоб все було виправлено, як я зробив червоним олівцем. Далі – прошу надіслати мені чисті надр[уковані] аркуші 2–7^и, я маю тільки 2^и. А пора вже приступати і до коментарів. Я дуже хочу випустити книгу навесні»⁴⁸.

В. М. Перетц бачив, що робота над книгою може затягнутися, у листі від 16 березня 1910 р. він писав львівському колезі, що хвилюється, чи встигне, як планував, надрукувати «Климентія» до літа⁴⁹. Наступну згадку про книгу знаходимо в листі від 26 червня, в якому Володимир Миколайович повідомляв, що текст збірки надрукований і він працює над передмовою до книги, але просив редактора почекати її до осені⁵⁰. У листі від 15 серпня 1910 р. – репліка, що «Климентій» потребує ще багато праці⁵¹. У роботі над завершенням книги непомітно пролетів рік, і в листі від 23 червня, але 1911 р., В. М. Перетц знов пише про своє хвилювання, пов'язане з роботою над книгою, проте запевняє і М. С. Грушевського, що все буде добре: «Я якось розсмикався і тільки поволі повзу зі своєю «Передмовою» до вірш[ів] Климентія, але будьте певні, що пришлю її незабаром»⁵².

З листа від 12 жовтня 1911 р. зрозуміло, що плідній роботі над книгою вченому перешкоджала тяжка хвороба, яка напевне деякою мірою й була спричинена його напруженою працею. В. М. Перетц повідомляв Михайла Сергійовича: «На днях вишлю наст[упну] главу. Щоб Ви зрозуміли мене – повідомляю, що із серп[ня] в мене після плеврита

відновився туберкул[ьозний] процес у лег[енях], забутий мною вже років 10... Я через силу можу читати, а не то, щоб писати що неб[удь]. До того ж стан душевний – гірше не можна уявити... Зрозумійте і вибачте неакуратність»⁵³.

На лікування потрібні були гроші, і В. М. Перетц змушений був звернутися за допомогою до М. С. Грушевського, який, як видно з листів, знаходив можливість допомогти Володимиру Миколайовичу. У листі останнього від 28 жовтня 1911 р. читаємо: «На лікування йде маса грошей, що при моєму бюджеті дуже важко. Скажу по совісті, що сьогодні... в мене нема нічого й крім того – 390 р[ублів] боргу в Унів[ерситеті]. Це Вам пояснить чому до фізич[ного] нездужання приєднується тяжкий душевний стан... Мені дуже цікаво було б знати, чи багато я винен Льв[івському] товариству ім[ені] Шевч[енка]. За Клим[ентія] я взяв 200 р[ублів] наперед. Но м[оже] б[ути] я частково оплатив цей борг – дрібницями? Якщо є якась можливість – прошу виручити мене, дати в рахунок роботи ще 100 р[ублів]. Як закінчу Кл[иментія] – відпрацюю: не вічно ж мені бути в такому стані»⁵⁴.

Працюючи над книгою «Вірші ієромонаха Климентія Зиновієва сина», В. М. Перетц надсилав до редакції НТШ й «дрібниці», тобто інші свої праці, що були менші за обсягом, але також важливі. Зокрема, в 1910 р. у «Записках НТШ» була опублікована його ґрунтовна праця «Матеріали до історії української літературної мови (з Євангелія Публічної бібліотеки XV–XVI в.)», а в 1911 р., крім вище згаданої розвідки «Кілька старих вірш», – стаття-некролог «Пам'яті Павла Житецького». Про ці публікації теж згадується в листах В. М. Перетца⁵⁵.

Як дізнаємося з листів, того часу були у В. М. Перетца ідеї й щодо інших наукових проектів, якими він ділився з М. С. Грушевським. У листі від 23 червня 1911 р. філолог розмірковував над своїми планами: «Тепер є в мене думка написати мій курс «Історії української літератури», а потім біжучими справами – написати статейку про перший період українського відродження в Галичині – до 40-х років [XIX ст.]. Я знаю тільки те, що надруковано в кн[игах] [М. І.] Петрова, [М. П.] Дашкевича, [І. Я.] Франка, в статті [К. І.] Арабажина (Енциклопедія слов['янської філології]). Але мені було б дуже цікаво – чи не має в архівах Львова де небудь – яких рукописів перших діячів відродження? Коли б Ви... дали мені кілька вказівок – я був би Вам дуже вдячним. Я знаю тільки опис рукописів І. [С.] Святицького, але там, здається, тільки частина рукописів, що переходять в бібліотеці Нар[одного] дому... Я восени, чи зимою випрохаю собі командировку й може «настріляю» чого небудь»⁵⁶.

Курси лекцій, які В. М. Перетц читав в Університеті св. Володимира у Києві, вчений оприлюднив у 1912 р. Це були досить великі за обсягом видання, зокрема, його праці «3 лекцій по історії давньорусь-

кої літератури» та «3 лекцій по методології історії руської літератури» нараховували 324 і 491 сторінки відповідно, а «Конспект лекцій з руської діалектології» мав 141 сторінку⁵⁷. Над ними В. М. Перетц працював паралельно з роботою над «Віршами ієромонаха Климентія Зиновієва сина», а, отже, не мав можливості зосередитися тільки над книгою для НТШ. Щодо поїздки до Львова, то вона відбулася, але не восени 1911 р., як планував Володимир Миколайович, а влітку 1912 р.

Пропозиції щодо підготовки окремих праць В. М. Перетц отримував і від інших науковців. Наприклад, з його листа до М. С. Грушевського від 28 жовтня 1911 р. знаємо, що російський історик і філолог-славист О. І. Яцимирський пропонував Володимирі Миколайовичу написати історію української літератури XV–XVIII ст. Однак, готуючи для НТШ книгу про збірник віршів Климентія Зиновієва та маючи проблеми зі здоров'ям, В. М. Перетц остерігся взятися за цей проект, порадивши О. І. Яцимирському пошукати автора серед учених Галичини⁵⁸.

Над книгою «Вірші ієромонаха Климентія Зиновієва сина» В. М. Перетц напружено працював і в 1912 р.⁵⁹ 12 травня того року він повідомив М. С. Грушевського, що 1–2 червня виїжджає з Києва за кордон і просив його поквалити типографію НТШ із завершенням друку видання⁶⁰. У листі від 23 червня 1912 р., надісланого Михайлу Сергійовичу із санаторія в Закопане, вчений наголосив: «Климентія я завершив і перед виїздом із Києва відіслав до Типографії титульний листок»⁶¹. Таким чином, завдяки зусиллям В. М. Перетца під егідою НТШ вперше було здійснено публікацію збірки визначного українського поета XVII ст. Климентія Зиновієва, яка містила 369 віршів і близько 1600 прислів'їв і приказок. Оскільки гонорар за книгу Володимир Миколайович отримав раніше, то він просив редакцію НТШ надіслати йому хоча б два примірники «Климентія»⁶².

Виїжджаючи у 1912 р. за кордон, В. М. Перетц мав намір дослідити явища і взаємовпливи польської та української літератури XVI–XVII ст., а також виявити і описати в бібліотеках Львова та Кракова невідомі або маловідомі слов'янські рукописи. В листі від 12 травня 1912 р. він звернувся до М. С. Грушевського з проханням надіслати йому три випуски «Описів рукописів Народного дому з колекції А. Петрушевича», які були складені українським філологом і музеєзнавцем І. С. Свенціцьким та видані НТШ⁶³. Каталог рукописних пам'яток Польської академії знань у Кракові В. М. Перетцу надіслав бібліотекар і співробітник польської академії Я. Чубек⁶⁴. Додамо, що на каталог, складений Я. Чубеком, Володимир Миколайович опублікував рецензію в «Записках НТШ»⁶⁵.

Влітку 1912 р., працюючи в Кракові, В. М. Перетц досліджував рукописи у бібліотеках Ягеллонського університету і Польської академії знань та Бібліотеці-музею князів Чарторийських. Зорієнтуватися у фон-

дах краківських бібліотек ученому допоміг історик польської культури, професор Ягеллонського університету Л. В. Яновський⁶⁶. Повертаючись із Кракова до Києва, В. М. Перетц відвідав Львів, де вивчав рукописи, що відклалися в бібліотеці Народного дому. Особливу увагу він звернув на колекцію рукописів, зібрану філологом, дослідником історії Галичини, каноніком А. С. Петрушевичем, що містилася в Народному домі. Тоді В. М. Перетцу вдалося познайомитися з А. С. Петрушевичем й особисто. А от із М. С. Грушевським цього разу В. М. Перетц розминувся. Як дізнаємося з його листа; вчений виїхав зі Львова в день приїзду голови НТШ до міста⁶⁷. Цінні консультації при роботі у Львові київському досліднику надали директор бібліотеки Народного дому П. І. Свистун і член НТШ, літературознавець М. С. Возняк, у майбутньому академік АН УРСР⁶⁸.

У 1912 р., крім згаданого вище огляду на каталог Я. Чубека, В. М. Перетц опублікував ще кілька рецензій в «Записках НТШ»⁶⁹. Під час перебування в польському Закопане він отримав від М. С. Грушевського листа з проханням підготувати статтю про «Енциклопедію слов'янської філології», одним з організаторів і редактором якої був видатний хорватський філолог-славист, академік Петербурзької академії наук І. В. Ягич. У листі від 2 липня 1912 р. Володимир Миколайович, не відмовляючись написати рецензію, запитував у редактора «Записок НТШ», на що, перш за все, треба було б звернути увагу, адже в цій енциклопедії опубліковані такі фундаментальні праці І. В. Ягича, як «Історія слов'янської філології» та «Глаголичне письмо», праця Є. Ф. Будде з історії російської літературної мови та ін.⁷⁰ Із подальших листів В. М. Перетца видно, що, хоча вчений і розпочав роботу над статтею про «Енциклопедію», але це замовлення М. С. Грушевського не припало йому до душі, адже позитивну рецензію на видання вже написав і опублікував у «Відомостях Відділення російської мови і словесності Академії наук» російський історик літератури і славист М. Н. Сперанський. В. М. Перетц же, не заперечуючи велике значення «Енциклопедії слов'янської філології», бачив і недоліки цього видання, але критикувати його після хвалебної рецензії М. Н. Сперанського вважав неетичним⁷¹.

Водночас В. М. Перетц запропонував М. С. Грушевському опублікувати в «Записках НТШ» матеріали до біографії видатного українського мовознавця та громадського діяча П. Г. Житецького, життя якого обірвалося в 1911 р. Так, у листі від 21 травня 1913 р. Володимир Миколайович писав: «Я розшукав у факультетському архіві справу про іспити (магіст[ерські]) Житецького. Як Ви думаєте, чи згодилась би ця історія для Зап[исок] тов[ариства] ім[ені] Шев[ченка]? Річ невелика – до «Miscellanea»... Чекаю Вашої відповіді»⁷². Напевне, цього разу М. С. Грушевському не сподобалася ідея В. М. Перетца. Останній

же свою статтю «До біографії П. Житецького – магістерський іспит» опублікував у Києві в «Записках УНТ»⁷³.

У п'ятій книзі за 1912 р. «Записки НТШ» надрукували декілька рецензій на публікації В. М. Перетца. Зокрема, бібліограф О. Т. Назаріїв помістив огляд на звіти професора В. М. Перетца, що їх він, як керівник Семінарію російської філології в Києві, оприлюднював в «Університетських вістях» після наукових екскурсій членів семінарію до Санкт-Петербурга (1910), Полтави та Катеринослава (екскурсії відбулися в 1910 р., а звіт було опубліковано в 1911 р.) і Житомира (1911). А літературознавець М. С. Возняк написав рецензію на працю В. М. Перетца «Із старовинної сатиричної літератури про п'янство і п'яниць», що побачила світ у 1911 р. у науковому збірнику, який вийшов друком у Санкт-Петербурзі на пошану професора С. Ф. Платонова.

Із листів В. М. Перетца до М. С. Грушевського знаємо, що філолог співпрацював не тільки з очільником НТШ або головою філологічної секції Товариства І. Я. Франком, але й з іншими його членами. Наприклад, він обмінювався листами та літературою з видатним українським етнографом, фольклористом, літературознавцем, членом-кореспондентом Петербурзької академії наук В. М. Гнатюком⁷⁴, листувався з відомим українським літературознавцем і поетом В. Г. Щуратом⁷⁵, а також істориком і публіцистом І. М. Джиджорою⁷⁶. Тісною була співпраця вченого і з М. С. Возняком, з яким Володимир Миколайович теж активно листувався і якому навіть «передавав свій голос» під час вирішення питань на загальних зборах членів НТШ⁷⁷, адже не міг приїздити на них із Києва.

Зазначимо, що В. М. Перетц із великою відповідальністю відносився до своїх обов'язків члена НТШ. Він високо цинив голову НТШ М. С. Грушевського як енергійного і вмілого організатора української науки та вченого. Великим авторитетом серед членів НТШ користувався і сам В. М. Перетц. Інколи, під час суперечок між членами Товариства, до нього зверталися за підтримкою конфлікуючі сторони, але Володимир Миколайович завжди був проти всяких «передряг», що шкодили діяльності НТШ і розвитку української науки, інтереси якої для нього завжди були на першому місці.

На завершення процитуємо уривок із листа В. М. Перетца від 22 липня 1913 р., в якому вчений висловив своє ставлення до М. С. Грушевського та НТШ під час одного з таких конфліктів: «Я отримав поштою анонімну і дуже кляузну брошуру якихось ревнителів чеснот – про справи товариства. Цей «голос із оврала» справив на мене найгірше враження. Шкода, що я не був особисто на загальн[их] зборах. Хто вони ці труси, ... які не ризикнули навіть назвати себе? Я б сказав на зборах: м[ожливо] р[оків] 20 тому назад, коли «шкідливий ді[яч]» про-

ф[есор] Гр[ушевський] ще не був в тов[аристві] – я зовсім не був би задоволений від членства в ньому. Тепер, недавно обраний в д[ійсні] чл[ени] – я з гордістю ношу це звання, бо маю честь приналежати до наукової установи»⁷⁸.

Отже, в листах В. М. Перетца до М. С. Грушевського, що зберігаються в родинному фонді Грушевських у ЦДІАК України, всебічно відображено багаторічну співпрацю видатного українського філолога з НТШ у Львові та з керівниками і провідними членами Товариства, зокрема М. С. Грушевським, І. Я. Франком, М. С. Возняком та ін. Епістоли є цінним джерелом до висвітлення й широкої співпраці В. М. Перетца із «Записками НТШ» та редакцією Товариства, вершиною якої стало видання книги «Вірші ієромонаха Климентія Зиновієва сина».

У цих листах розгорнуто й інші важливі сюжетні лінії, дослідження яких уможливить повніше відобразити участь українських учених у створенні та діяльності УНТ у Києві та виданні «Записок УНТ», реконструювати драматичні сторінки біографії М. С. Грушевського, пов'язані з його балотуванням на посаду професора Університету св. Володимира в Києві, висвітлити маловідомі факти з підготовки та проведення XIV Археологічного з'їзду в Чернігові в 1908 р., окремі сторінки боротьби за відкриття українознавчих кафедр в університетах тодішньої Російської імперії тощо. А, крім того, ще раз переконатися у видатному внеску, що його зробили українські вчені-подвижники В. М. Перетц і М. С. Грушевський у відродження наукового та культурного життя в Україні наприкінці ХІХ – першій чверті ХХ ст.

¹ Епістолярна спадщина Михайла Грушевського (Показчик до фонду № 1235 у ЦДІА України у м. Києві) / упорядн. І. Гирич; ред. Н. Черкащенко. Київ, 1996. 107 с.

² Мицик Ю., Тарасенко І., Щестюк Т., Затилюк Я. З листів учених до М. С. Грушевського // *Магістеріум*. Вип. 41. Історичні студії. 2010. С. 75–85; Шаповал А. І. Епістолярна спадщина академіка В. М. Перетца у фондах Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 44. С. 668–683; *Його ж.* Листи видатних літературознавців В. М. Перетца і В. П. Адріанової-Перетц до письменника і історика І. Ф. Єрофеева // *Архіви України*. 2017. № 1. С. 220–241 та ін.

³ Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ–НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934. Київ: Україна, 1996. 335 с.

⁴ ЦДІАК України (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 190.

⁵ Там само. Арк. 190зв.–191.

⁶ Там само. Арк. 1.

⁷ Там само. Арк. 1–2.

- ⁸ Там само. Арк. 150–150зв.
- ⁹ Там само. Арк. 13зв.
- ¹⁰ Там само. Арк. 12–12зв.
- ¹¹ *Перетц В. В. П. Срезневский – Климовский-Климов, «козак-стихотворец» и два его сочинения*. Харьков, 1905. 38 с. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1906. Кн. IV. С. 213–220.
- ¹² Список печатных трудов академика В. Н. Перетца // *Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков*. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1962. С. 234–254.
- ¹³ *Перетц В. С. Г. Рункевич – Архиепиеи петровской эпохи в их переписке с Петром Великим*, выпуск I, Сп., 1906, 194 с. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1906. Кн. III. С. 205–207.
- ¹⁴ *Перетц В. Е. Ф. Карский – Малорусский люцидарий по рукописи XVII века. Текст, состав памятника и язык*. Варшава, 1906. 57 с. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1906. Кн. II. С. 212–214; *Його ж. Библиотека Императорского общества истории и древностей российских. Выпуск второй. Описание рукописей и бумаг, поступивших с 1846 по 1902 г.* Труд Е. М. Соколова. Москва, 1905. 931 с. // Там само. С. 235–239; *Його ж. Отчет Императорской публичной библиотеки за 1900 и 1901 гг.* СПб. 324 с. // Там само. 1906. Кн. IV. С. 235–238; *Його ж. М. Сперанский. Рукописное собрание библиотеки Историко-филологического института кн. Безбородько в г. Нежине. Приобретения 1904–1905 гг.* Нежин, 1905. 40 с. // Там само. 1906. Кн. VI. С. 237 та ін.
- ¹⁵ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 3зв.
- ¹⁶ Там само. Арк. 12зв.
- ¹⁷ Там само. Арк. 33зв.
- ¹⁸ Там само. Арк. 194.
- ¹⁹ Там само. Арк. 18зв.
- ²⁰ Там само. Арк. 19зв.
- ²¹ Там само. Арк. 37зв.
- ²² Записки Наукового Товариства імені Шевченка: бібліогр. покажчик змісту: у 2 ч. / уклад.: С. В. Олейник, Ю. Є. Піхманець. Івано-Франківськ: Наукова бібліотека ПНУ, 2014. Ч. 1: 1893–1937 рр. 86 с.
- ²³ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 10зв.
- ²⁴ Там само. Арк. 23.
- ²⁵ Там само. Арк. 20.
- ²⁶ Там само. Арк. 191.
- ²⁷ Там само. Арк. 12зв.–13зв.
- ²⁸ Там само.
- ²⁹ Там само. Арк. 196зв.
- ³⁰ *Франко І. В. Н. Перетц – К истории польского и русского народного театра I–VII*. Санкт-Петербург, 1905. 54 с. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1906. Кн. IV. С. 11–212.
- ³¹ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 17–17зв.
- ³² Там само. Арк. 24зв.
- ³³ ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Ф. І. Од. зб. 48732. Арк. 1зв.

³⁴ *Перетц В. Н.* Отчет о занятиях во время заграничной командировки в летнее вакационное время 1907 г. // Университетские известия. 1907. № 12. С. 22.

³⁵ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. Од. зб. 1633. Арк. 345.

³⁶ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 36.

³⁷ Там само. Арк. 43.

³⁸ Там само. Арк. 37зв.–38зв.

³⁹ Там само. Арк. 179зв.

⁴⁰ Там само. Арк. 66зв.

⁴¹ Там само. Арк. 83.

⁴² Там само. Арк. 86зв.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Там само. Арк. 90зв.

⁴⁵ Там само. Арк. 93.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само. Арк. 101.

⁴⁸ Там само. Арк. 105–105зв.

⁴⁹ Там само. Арк. 121.

⁵⁰ Там само. Арк. 123зв.

⁵¹ Там само. Арк. 127зв.

⁵² Там само. Арк. 132зв.

⁵³ Там само. Арк. 135зв.

⁵⁴ Там само. Арк. 136–137зв.

⁵⁵ Там само. Арк. 108, 118зв.

⁵⁶ Там само. Арк. 132зв.–133зв.

⁵⁷ Список печатных трудов академика В. Н. Перетца // *Перетц В. Н.* Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1962. С. 244.

⁵⁸ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 136зв.–137.

⁵⁹ Там само. Арк. 143–144, 159–159зв.

⁶⁰ Там само. Арк. 144.

⁶¹ Там само. Арк. 146.

⁶² Там само. Арк. 146зв.

⁶³ Там само. Арк. 144–144зв.

⁶⁴ Там само. Арк. 147зв.

⁶⁵ *Перетц В.* Jan Czubek – Katalog rękopisów Akademii Umiejętności w Krakowie. Dodatek 1. Краків, 1912. 167 с. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1912. Кн. II. С. 225–226.

⁶⁶ *Перетц В. Н.* Отчет профессора В. Н. Перетца о занятиях во время заграничной командировки летом 1912 года//Университетские известия. 1913. № 6. С. 1–18.

⁶⁷ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 180.

⁶⁸ *Перетц В. Н.* Отчет профессора В. Н. Перетца о занятиях во время заграничной командировки... С. 1–18.

⁶⁹ *Перетц В.* Рукописи, принадлежащие библиотеке Императорского Одесского общества истории и древностей. Выпуск I. Рукописи церковно-

славянские и русские, документы и письма. Описал А. В. Рыстенко, Одесса, 1910. 88 с. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. 1912. Кн. II. С. 195–196; В. П. [Перетц В.]. Отчет Императорской публичной библиотеки за 1905 г. Санкт-Петербург, 1912. 208 с. // Там само. С. 203–205.

⁷⁰ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 147зв.

⁷¹ Там само. Арк. 155–155зв.

⁷² Там само. Арк. 153–153зв.

⁷³ Список печатных трудов академика В. Н. Перетца // Перетц В. Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1962. С. 245.

⁷⁴ ЦДІАК України. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 687. Арк. 13, 146.

⁷⁵ Там само. Арк. 34зв.

⁷⁶ Там само. Арк. 180.

⁷⁷ Там само. Арк. 166–166зв.

⁷⁸ Там само. Арк. 155зв.–156зв.

The cooperation of V. M. Peretts, outstanding Ukrainian and Russian philologist with Scientific Society named after Shevchenko in Lviv through a prism of his letters to M. S. Hrushevsky, the chairman and editor of society is highlighted in the article. The letters are stored in the Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv.

Key words: V. M. Peretts; M. S. Hrushevsky; Scientific Society named after Shevchenko; letters; scientific cooperation.